

Houtskoolschets

Europese Structuurfondsen in Noord-Nederland 2014 – 2020

Eindversie
8 juni 2012

Vooraf

De Europese Commissie bereidt zich met lidstaten en regio's in de Europese Unie voor op de periode 2014 – 2020. Europe 2020 vormt het wenkend perspectief, gericht op slimme groei, duurzame groei en inclusieve groei. De Europese Structuurfondsen bieden de lidstaten en regio's middelen om daar actief aan bij te dragen. Op 27 juni 2012 vindt een bestuurlijk overleg tussen het Rijk en de landsdelen plaats over de wijze waarop de Europese fondsen binnen Nederland moeten worden ingezet. De landsdelen zijn gevraagd om hun gedachten vooraf in een 'houtschoolschets' te formuleren.

De partners in Noord-Nederland streven naar de opzet en uitvoering van één regionaal Europees programma. Een zogenaamd multifund programma, waarbinnen de verschillende Europese fondsen in combinatie met andere publieke en private middelen worden ingezet voor één regionale strategie. Het is een werkwijze die stuurt op synergie, zoals ook het uitgangspunt is van het Gemeenschappelijk Strategisch Kader van de EC.

Noord-Nederland gaat uit van haar eigen uitdagingen en eigen sterktes. Ieder voor zich zijn deze herkenbaar in andere regio's, maar juist in samenhang en binnen de context van Noord-Nederland zijn ze onderscheidend. Ze vormen dan ook de basis voor een onderscheidende aanpak. Een aanpak waarmee Noord-Nederland crossovers realiseert tussen maatschappelijke doelstellingen en economische groei. En zichzelf als proeftuin inzet om haar eigen uitdagingen op te pakken, maar ook direct bijdraagt aan doelstellingen op nationaal en Europees niveau. Dit vraagt om een integrale aanpak met kennis van gebiedspartners en mogelijke verbindingen. Een geïntegreerde inzet van de Europese fondsen is dan een logische voorkeur, evenals programmering en coördinatie op het niveau van de regio.

Noord-Nederland heeft bewezen dat ze met haar regionale aanpak successen boekt. En ze is consistent in haar aanpak. Zo heeft de regio haar economisch beleid voor de periode 2007 – 2013 sterk geconcentreerd op de clusters energie, watertechnologie, agribusiness, healthy ageing (life sciences) en sensortechnologie (high tech). De clusters zijn inmiddels belangrijke onderdelen van de nationale topsectoren en hebben wederom – in aangescherpte vorm – een belangrijke positie in de plannen voor 2014 – 2020. De infrastructuur voor regionale samenwerking is in Noord-Nederland bovendien goed. Provincies en grote steden werken al geruime tijd gestructureerd samen en vormen het bestuur van het SNN als regionale uitvoeringsorganisatie. Andere organisaties zijn direct betrokken en dragen bij op beleids- en projectniveau. Bijvoorbeeld de onderwijsinstellingen; zij hebben - van universiteit tot ROC - opleidingen en/of onderzoeksactiviteiten afgestemd op de noordelijke topsectoren. Een ander voorbeeld is de SER Noord-Nederland, met onder meer werkgever- en werknemersorganisaties. Zij is gevraagd om zich te buigen over de Smart Specialisation Strategy. Op dit moment is de consultatie gaande, gericht op alle partijen in Noord-Nederland.

Noord-Nederland heeft dus veel vertrouwen in een regionale aanpak. Alle Structuurfondsen hebben daarin een plaats en dragen bij aan één regionale strategie. De houtschoolschets van Noord-Nederland gaat daarmee verder dan de onderwerpen die het ministerie van EL&I in haar handreiking van 1 juni 2012 noemt. De belangrijke onderdelen van de handreiking komen echter aan de orde. De aansluiting met de nationale topsectoren is bijvoorbeeld rechtstreeks zichtbaar evenals de rol van de steden. Vraaggestuurd is een leidend principe voor de visie op de inzet van de Europese fondsen. De houtschoolschets schetst de keuzes van het Noorden op hoofdlijnen. Concrete invulling wordt in de fase van programmering voorzien en vraagt om scherpe keuzes en verfijning. Deze keuzes worden gebaseerd op de doelstellingen van de regio, maar ook op de op te stellen Smart Specialisation Strategy en de budgetten die voor Noord-Nederland beschikbaar komen.

Een schets van Noord-Nederland

Europe 2020. Het is het kader waarin de Europese Commissie de situatie en uitdagingen van de Europese Unie beschrijft. Die uitdagingen lopen sterk uiteen. Een economie die achterblijft op innovatie- en concurrentiekracht, de leegloop in het landelijk gebied, bevolkingskrimp en vergrijzing, goede en houdbare gezondheidszorg, sociale uitsluiting in dorpen en steden. Het zijn uitdagingen die binnen Europe 2020 prioriteit hebben. Maar ook het belang van steden als economische motor, samenwerking tussen grensregio's bescherming van unieke natuur- en landschapskwaliteit en de ontwikkeling naar een low carbon economy zijn thema's die de EC onderstreept.

Een blik op Noord-Nederland leert dat de bedreigingen en uitdagingen van Europe 2020 hier duidelijk herkenbaar zijn. Op specifieke onderwerpen weliswaar niet met de uitersten van andere delen van de Europese Unie. Maar in de breedte sluit Noord-Nederland bovengemiddeld aan op het profiel dat Europe 2020 beschrijft. Het is een stelling die hier verder wordt toegelicht.

Demografie: ontgroening, vergrijzing en veranderende gezondheidssituatie

Een van de belangrijkste ontwikkelingen valt samen met de woorden ontgroening en vergrijzing. De bevolking van Noord-Nederland verandert ingrijpend van samenstelling. Een afname van het aantal jongeren tot 20 jaar (-0,88%) en een afname in de leeftijdscategorie 20-65 jaar (-0,82%). De leeftijdscategorie 65 jaar en ouder groeit met 4,4%. De vergrijzing neemt dus snel toe, terwijl de bevolkingsgroei nagenoeg nihil is. Van de provincies vergrijst Drenthe het snelst. Noordoost-Groningen behoort tot de belangrijkste krimpregio's van Nederland.

Grote demografische uitdagingen

De veranderende bevolkingssamenstelling heeft consequenties voor maatschappelijke en economische ontwikkelingen. Behoud van werkgelegenheid, het regionale arbeidsmarktbeleid, behoud van participatie, goede en betaalbare gezondheidszorg en de leefbaarheid in de landelijke gebieden staan bijvoorbeeld onder druk. Krimp en groei liggen dicht bij elkaar: ruim tweederde van de 1,7 miljoen inwoners van Noord-Nederland woont en werkt in de stedelijke gebieden. In de vier grote steden is de totale bevolking tussen 2000 en 2012 met 8% gestegen. De demografische uitdaging doet zich dan ook met name buiten dit gebied voor.

De demografische ontwikkeling zal van invloed zijn op de gezondheidssituatie in het Noorden van het land. Deze wijkt nu nauwelijks af van het landelijk gemiddelde, dat blijkt uit cijfers van het CBS over het aantal ziekenhuisopnamen, huisartsbezoeken, maar bijvoorbeeld ook uit cijfers over chronische aandoeningen. Met de ouder wordende bevolking veranderen de wensen ten aanzien van de zorg. Gezien de sterk vergrijzende bevolking en de toename van (chronische) ouderdomsgerelateerde ziekten is dit een onderwerp dat sterk speelt in het Noorden. Een ander punt is dat door de demografische verandering ook een tekort op de arbeidsmarkt zal ontstaan voor zorgprofessionals.

Economie: inhaalslag voor Noord-Nederland

Noord-Nederland werkt al langer consequent aan de versterking van de regionale economie. Met resultaat. De achterstand ten opzichte van Nederland als geheel bestaat nog wel, maar is kleiner geworden. Bijvoorbeeld als het gaat om werkloosheid, opleidingsniveau en arbeidsparticipatie. De economische groei in Noord-Nederland was in 2010 met 1,7% vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde (1,8%).

- Het BRP per hoofd van de bevolking (excl. delfstoffenwinning) blijft met € 26.713 in 2009 achter op het landelijke gemiddelde van € 33.445. De ontwikkeling van het BRP in de periode 2000-2009 laat een minder sterke groei zien dan Nederland als geheel (28% vs. 31%). 15.600 huishoudens hadden in 2009 al 4 jaar of langer een inkomen onder de lage inkomensgrens, 10,6% van het nationaal totaal. Dit komt overeen met het aandeel in de totale bevolking.
- De werkgelegenheid in Noord-Nederland is in 2011 licht gegroeid. Tussen 2000 en 2010 lag de groei van het aantal banen met 9% dicht in de buurt van de landelijke groei van 10%.
- De motorfunctie van de grote steden is onmiskenbaar. Met 27% van de inwoners en 19% van de beroepsbevolking zijn de vier steden Assen, Emmen, Groningen en Leeuwarden verantwoordelijk voor ruim 40% van de banen.
- Het opleidingsniveau in Noord-Nederland is lager dan gemiddeld: het aandeel hoog gekwalificeerde werkgelegenheid is 27% tegenover 33% voor Nederland als geheel.

Steden als economische motor

Achterblijvend opleidingsniveau en participatie

- De werkloosheid in Noord-Nederland is in 2011 hoger dan landelijk (6,2% vs. 5,4%), maar het verschil is vanaf 2000 kleiner geworden.
- De jeugdwerkloosheid ligt nog altijd boven het landelijke gemiddelde. Er dreigt een toenemende kloof tussen enerzijds de kwalificaties van (vroegtijdig) schoolverlaters en de gevraagde opleidingskwalificaties door Noordelijke werkgevers anderzijds.
- De toegevoegde waarde van de noordelijke economie is 8% van het Nederlandse totaal met een bevolkingsaandeel van 10,5%.
- Een belangrijk kenmerk voor de noordelijke economie is de oververtegenwoordiging van het MKB, in alle sectoren en bedrijfsklassen: 95% van het bedrijfsleven behoort tot het MKB. In de regio zijn weinig (hoofdkantoren van) grote bedrijven gevestigd.

Belangrijke positie MKB

Sterke agrarische sector

- Sectoren als landbouw/visserij en industrie zijn bovengemiddeld vertegenwoordigd. Vergelijkbaar met de landelijke trend neemt het relatieve belang van onder andere landbouw en industrie af en het belang van zakelijke diensten, onderwijs en zorg toe.

Regionale topsectoren: motoren van innovatie

Het innovatievermogen van het bedrijfsleven kan onder meer worden gemeten naar de omvang van R&D-investeringen. De omvang van R&D-uitgaven (investeringen in eigen personeel) is in Noord-Nederland tussen 2003 en 2007 met 18% toegenomen. Een aanzienlijke procentuele toename, maar lager dan in Nederland als geheel (21%). Dat is ook zichtbaar in het aandeel innovatieve bedrijven in het Noord-Nederlandse MKB. In 2010 was dit percentage 25%, voor Nederland als geheel 31%. Een bedrijf wordt als innovatief aangemerkt indien het in de afgelopen drie jaren aan product- of procesinnovatie heeft gedaan.

Achterblijvende innovatiekracht

Een bijdrage aan de innovatiekracht wordt in Noord-Nederland in het bijzonder van vijf clusters verwacht: energie, sensortechnologie, watertechnologie, healthy ageing en agribusiness. Ze zijn direct verbonden met de nationale topsectoren.

Energie

Noord-Nederland heeft een leidende rol op het gebied van duurzaam energie- en klimaatbeleid. Dit wordt vormgegeven door de concentratie van gasindustrie en een groeiende positie in de elektriciteitsproductie. De energiesector is in het Noorden met ruim 400 bedrijven, 30.000 directe banen en een toegevoegde waarde van rond de € 1,5 miljard sterk vertegenwoordigd.

Sensortechnologie (high tech)

Noord-Nederland bouwt aan een internationale positie in de ontwikkeling van sensortechnologie. In Noord-Nederland bevinden zich ca. 175 sensortechnologie bedrijven waar ca. 2.000 mensen werken. Maar als enabling technology is sensortechnologie voor een veel groter aantal bedrijven van strategisch belang. De sector is goed voor een toegevoegde waarde van ca. € 100 miljoen.

Watertechnologie

De top van de Nederlandse expertise op het gebied van watertechnologie bevindt zich in Noord-Nederland. In Noord-Nederland zijn 150 bedrijven in de watertechnologiesector actief die goed zijn voor ongeveer 1.000 banen. Samen realiseren ze € 150 miljoen toegevoegde waarde. Wetsus, een Technologisch Topinstituut (TTI), is een samenwerkingsverband van 90 bedrijven en 16 universiteiten.

Healthy Ageing

De brede Noord-Nederlandse gezondheidssector telt 6.000 bedrijven met 100.000 banen en is goed voor een omzet van € 5 miljard. De sector kenmerkt zich door een geïntegreerde aanpak van gezond ouder worden en een betrokkenheid van de hele zorgketen: preventie, zorgaanbieders, onderzoekers, verzekeraars, brancheorganisaties en bedrijven. In de regio zijn zowel innovatieve MKB's als (inter)nationale multinationals aanwezig.

Agribusiness

Noord-Nederland zet sterk in op de relatie tussen de landbouwsector en de agro-industrie. De landbouwsector is sterk vertegenwoordigd in Noord-Nederland en onmisbaar voor de agribusiness. De agribusiness is met 6.000 bedrijven, 15.000 banen en een toegevoegde waarde van ca. € 1,3 miljard van groot belang voor Noord-Nederland. Ook zijn diverse kennisinstellingen aanwezig (Dairy Campus, Van Hall Larenstein, groene AOC's) en is er een sterke industriële afzetmarkt door de aanwezigheid van de chemische industrie en biomethanol en bioraffinage fabrieken.

Natuur, Landschap en omgevingskwaliteiten

Aspecten waarop Noord-Nederland zich onderscheidt van de rest Nederland zijn onder andere de relatief lage bevolkingsdichtheid, een groot aantal dorpen met minder dan 1.000 inwoners en een verhoudingsgewijs zeer groot areaal landbouwgrond, goed voor een significant aandeel in de Nederlandse agrarische productie. Zowel de trend naar schaalvergroting, de relatief sterke afhankelijkheid van de inkomenssteun als de vergrijzing en opvolgingssituatie maken het noordelijke platteland kwetsbaar. Het voorzieningenniveau staat onder druk evenals de sociale structuur.

Leefbaarheid platteland

Daar tegenover staat de oorspronkelijke natuurkwaliteit die aanwezig is. In Noord-Nederland zijn diverse natuurgebieden onderdeel van Natura 2000. Veel delen zijn bovendien als Nationale

Belangrijke natuur- en landschapskwaliteit

Landschap aangewezen: Lauwersmeer, Schiermonnikoog, De Alde Feanen, Drents-Fries Wold, Dwingelerveld en het beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa. Daarnaast kent het gebied aaneengesloten natte natuurgebieden, zoals het Eems-Dollardgebied, het Lauwersmeer, de Drentse beekdalen, de Friese meren en de Waddenzee. Cultuurlandschappen zijn te vinden in het besloten landschap van de Friese Wouden en het Zuidelijk Westerkwartier (houtwallen en singels), het Fries-Groningse terpen- en wierdengebied en het kleinschalige Drentse beek- en esdorpenlandschap. Ook de akkerbouwgebieden van het Oldambt en de ontginningskoloniën in Groningen en Drenthe zijn kenmerkend voor Noord-Nederland. De landschappelijke waarden en natuurkwaliteiten maken Noord-Nederland tot een aantrekkelijke toeristische regio.

Visie: maatschappelijke uitdagingen & economisch rendement

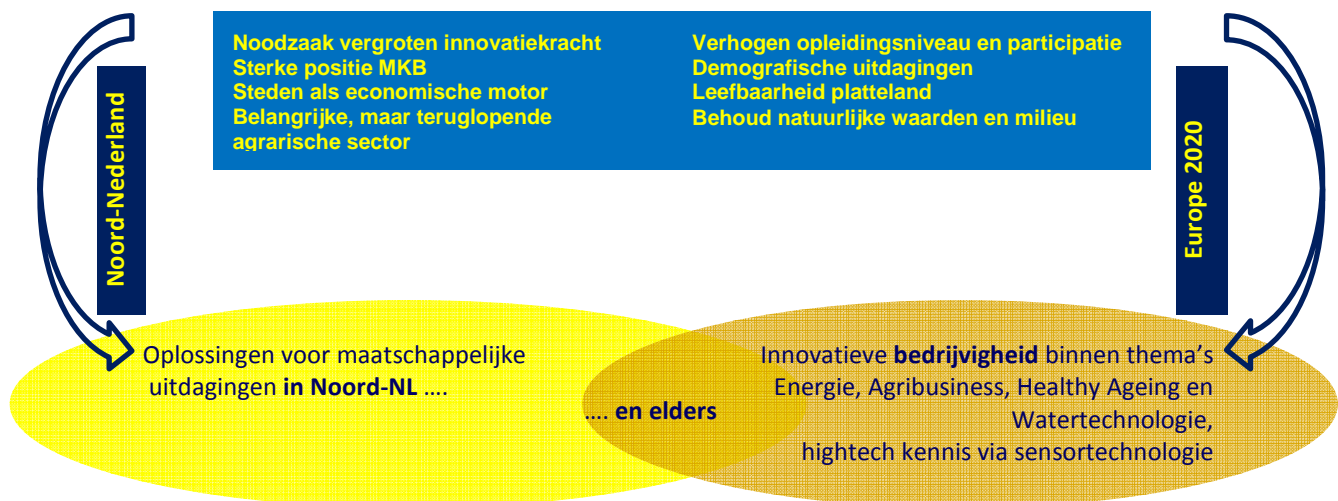
Noord-Nederland: van maatschappelijke uitdagingen ....

De uitdagingen waarvoor Noord-Nederland staat zijn rechtstreeks zichtbaar in de schets van de regio. Het zijn brede economische en maatschappelijke uitdagingen om een duurzame basis te leggen onder de toekomstige positie van Noord-Nederland. En daarmee onder de toekomstige positie van de Europese Unie. Want de uitdagingen van het Noorden lopen gelijk op met de uitdagingen van Europe 2020.

Kenmerkend is dat kansen en bedreigingen dicht bij elkaar liggen en met elkaar samenhangen. Alleen een integrale aanpak biedt oplossingen. Zo kan de innovatiekracht van het bedrijfsleven alleen worden versterkt wanneer het opleidingsniveau en aanpassingsvermogen van de jeugd en beroepsbevolking blijft toenemen. Een doelstelling die op haar beurt niet los kan worden gezien van sociale activering en participatie in het arbeidsproces. In de steden, maar ook in het landelijk gebied. Met name daar vormt de vergrijzing van de beroepsbevolking een extra uitdaging.

.... naar economische groei

Noord-Nederland wil zich de komende periode concentreren op haar grote maatschappelijke uitdagingen. Complexe uitdagingen die vragen om een verbindende aanpak, sociale veranderingen, innovatieve technologie en meer. Maar Noord-Nederland wil haar uitdagingen ook gebruiken als basis voor slimme groei. Want haar eigen maatschappelijke uitdagingen spelen niet in Noord-Nederland alleen. Het zijn uitdagingen waardoor de gehele Europese Unie wordt uitgedaagd en zelfs regio's buiten Europa. Innovatieve oplossingen die in Noord-Nederland worden ontwikkeld en toegepast, voorzien in concrete vragen en kunnen rekenen op internationale belangstelling.

Het is een visie die past bij de focus van het regionaal-economisch beleid. Als het gaat om innovatie ontwikkelt Noord-Nederland al geruime tijd kennis en bedrijvigheid op de thema's energie, agribusiness, watertechnologie, healthy ageing en sensortechnologie. Dat is een keuze waarmee Noord-Nederland aansluit op belangrijke Nederlandse topsectoren. Maar het is ook een keuze waarmee Noord-Nederland innovaties en bedrijvigheid koppelt aan grote maatschappelijke opgaves

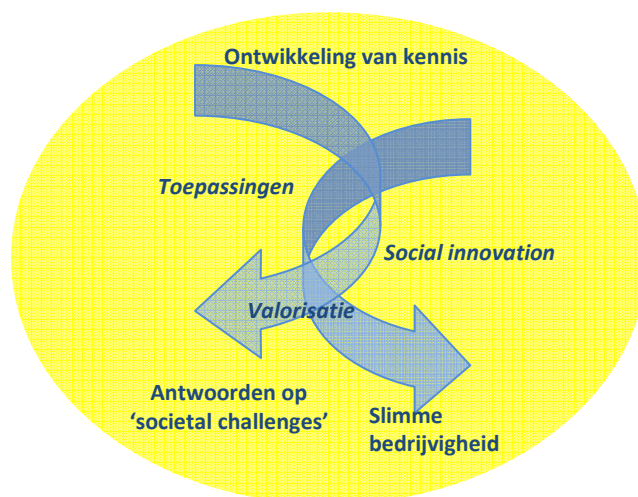
van deze tijd: duurzame energievoorziening, veilige en efficiënte voedselproductie, kwaliteit en beheer van water, gezond ouder worden. Juist voor deze doelstellingen ontwikkelt Noord-Nederland nieuwe kennis, bedrijvigheid en toepassingen. De kennispositie op het terrein van sensortechnologie brengt combinaties met hightech kennis binnen handbereik om binnen deze thema's tot innovatie te komen waarmee het Noorden zich onderscheidt.

Noord-Nederland: Living Lab Region

Noord-Nederland heeft een gezond eigen belang om aan grote maatschappelijke vraagstukken te werken. Energievoorziening, water, gezondheid & participatie en voedselproductie zijn op zichzelf al aansprekende voorbeelden, maar in Noord-Nederland ook direct verbonden met problemen als vergrijzing, leefbaarheid van het landelijk gebied en milieuproblemen. Veel kennis en bedrijvigheid rond belangrijke thema's concentreren zich in de steden. Maar een groot deel van de maatschappelijke uitdagingen bevindt zich ook in het omliggende gebied. Dat slaat een sterke verbinding tussen stedelijk en landelijk gebied.

Het is in een breder opzicht de verbinding die wordt opgezocht om tot werkende oplossingen te komen. Ook tussen de thema's en tussen technologieën. Voeding en healthy ageing gaan uitstekend samen. Water, energie en zorg zijn met behulp van sensortechnologie te combineren in smart grid concepten en bieden nieuwe oplossingen voor een leefbaar platteland. Crossovers tussen energie, watertechnologie en agribusiness vormen een sterke basis voor ontwikkeling van de zogenaamde biobased economy, eens te meer in combinatie met de chemische industrie die sterk vertegenwoordigd is.

De vertaalslag van kennis naar oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken verloopt via concrete nieuwe toepassingen. Nieuwe producten, concepten en diensten waarvoor Noord-Nederland zelf als living lab wil en kan fungeren. Het is een keuze die aansluit bij de sterke positie van het MKB in het Noorden. Juist het MKB is zeer toepassingsgericht en in staat om thema's en technologieën met elkaar te verbinden, die aansluiten op 'de vraag'. Dat is een positie die Noord-Nederland in haar visie op de toekomst wil benutten. Social innovation is binnen deze visie een flankerend begrip. Het richt zich op werknemers binnen bedrijven, die moeten kunnen bijdragen aan ontwikkeling en implementatie van innovatie. Maar binnen het concept van een living lab richt het zich ook op ontwikkeling van innovaties in samenwerking met de beoogde gebruikers, waaronder burgers. Van triple helix naar quadruple helix: naast bedrijven, kennisinstellingen en overheden moeten ook de gebruikers van innovatie, de consument, betrokken worden om oplossingen te vinden met impact in de praktijk. Het is een garantie voor een vraaggerichte benadering.

Samenhang als voorwaarde voor waardecreatie

De visie van de partijen in Noord-Nederland gaat uit van een aanpak zoals de EC die met Europe 2020 heeft bedoeld: integraal, oog voor verbindingen, gestuurd door de behoeften van (partijen in) de samenleving en gericht op een combinatie van slimme, duurzame en inclusieve groei. Het gaat om **samenhang**: samenhang en cross-overs tussen thema's en economische sectoren, tussen bedrijfsleven en kennisinstellingen, tussen economie en milieu, tussen energie en economie, tussen demografische ontwikkelingen en ICT, tussen steden en platteland etc. Op die samenhang kan alleen gestuurd worden als je de partijen en actuele ontwikkelingen zelf kent en bij elkaar kunt brengen. Het is een duidelijk argument voor regionale programmering en regionale coördinatie.

Samenhang is ook in breder opzicht een voorwaarde voor economische groei. Om de potentie van het Noorden waar te maken moet de gehele regio haar schouders eronder zetten. Figuurlijk, maar ook letterlijk. De regio moet haar arbeidspotentie op alle niveaus activeren om economische groei te realiseren. Sociale activering, bestrijding van sociale uitsluiting en verhogen van het opleidingsniveau naar MBO, HBO en universitair niveau zijn kernpunten in de visie van Noord-Nederland. Oftewel: *inclusieve groei als voorwaarde voor slimme groei*.

De EC maakt het mogelijk om nieuwe territoriale en financiële instrumenten in te zetten om deze gebiedsgerichte samenhang en samenwerking verder vorm te geven. Het ontwikkelen van lokale en regionale netwerken is uitermate geschikt om nieuwe verbanden en tussen sectoren te leggen en vernieuwing tot stand te brengen. Het biedt de mogelijkheden om verantwoordelijkheden en behoeften dicht bij elkaar te houden. Bovendien draagt het positief bij aan de sociale cohesie in de regio. Zowel in de steden als in het landelijke gebied.

Duurzame stedelijke ontwikkeling

De steden vervullen een trekkersrol in de regio, ook door de toenemende verwevenheid van stad en regio in 'urban areas'. Groningen-Assen, Emmen en Leeuwarden kennen een relatief grote concentratie aan inwoners, werkgelegenheid en kennis. Het functioneren van de steden is vooral van belang voor de Noordelijke regio, ook vanuit het perspectief van groei en krimp van de bevolking, als het gaat om:

- arbeidsmarkt en werkgelegenheid
- kennis en innovatie infrastructuur;
- duurzame stedelijke ontwikkeling rond thema's als milieu en energie in de gebouwde omgeving en energie-netwerken.

De vier grote steden zijn volwaardig betrokken bij de voorbereiding van de regionale programmering en toekomstige inzet van Europese fondsen. Die positie is ook zichtbaar in hun vertegenwoordiging in het SNN. Daar waar het gaat om specifieke stedelijke problemen of uitdagingen nemen de steden de lead. De territoriale instrumenten die de EC heeft aangereikt bieden daarvoor mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld een instrument als het ITI (Integrated Territorial Investments).

Een aantrekkelijk landschap en een leefbare omgeving

Noord-Nederland is rijk aan natuurlijke en landschappelijke waarden. Het is de afwisseling van natuurgebieden, watergebieden, plattelandskernen en stedelijke gebieden die het landschap vormen en uniek maken. Deze afwisseling bepaalt mede de **kwaliteit van leven** in Noord-Nederland. Deze omgevingskwaliteit staat onder druk vanwege een aantal ontwikkelingen (bijvoorbeeld krimp en vergrijzing), maar biedt ook mogelijkheden om deze te versterken, zeker in combinatie met economische groei (bijvoorbeeld toerisme en recreatie, toepassing van technologie in de zorg / domotica / e-health). Behoud en versterking van natuur en landschap staat hoog in het vaandel, evenals aandacht voor leefbaarheid en sociale cohesie op het platteland en de levenskwaliteit in de stedelijke gebieden.

Samenwerking buiten de regio

Maatschappelijke uitdagingen en economische groei overstijgen de grens van Noord-Nederland. Om de aanwezige kennis in andere regio's optimaal te kunnen benutten, wordt op diverse thema's samengewerkt met andere regio's en partners. De samenwerking met de Universiteit van Wageningen op het gebied van watertechnologie is een voorbeeld binnen Nederland. Daarnaast kent Noord-Nederland een sterke basis als het gaat om samenwerking met organisaties in het grensgebied met Duitsland, maar ook met regio's in andere lidstaten. Deze samenwerking volgt uit gemeenschappelijke kansen en bedreigingen en uit complementariteit in kennis en netwerken. In onze visie en aanpak zoeken we dan ook nadrukkelijk de samenwerking met organisaties in Nederland en met organisaties aan de andere zijde van de grens op. Duitsland, en in het bijzonder Nedersachsen, is een strategische partner voor het Noorden. Maar de internationale samenwerking beperkt zich uiteraard niet tot dit gebied. Ook met partners uit andere lidstaten wordt op projectniveau samengewerkt (o.a. in Waddenverband).

Aansluiting met nationaal beleid: Topsectorenbeleid

De visie van Noord-Nederland sluit niet alleen aan op de Europe2020 agenda, maar vanzelfsprekend ook op nationale ambities en beleidskaders. Een belangrijk inhoudelijk beleidskader betreft het nationale Topsectorenbeleid, waarin het Kabinet topsectoren heeft geïdentificeerd met een sterke internationale positie. Uitgangspunt is dat de overheid niet stuurt met regels en subsidies, maar Nederlandse bedrijven de ruimte krijgen om te ondernemen, te investeren, te innoveren en te exporteren. Met deze aanpak kunnen economische kansen worden benut en daarmee economische groei, werkgelegenheid en welvaart gerealiseerd worden. Noord-Nederland heeft een sterke positie in een aantal topsectoren: agro-food, energie, water, life sciences, chemie en hightech (sensortechnologie).

Het Topsectorenbeleid krijgt een herkenbare positie in de verdere uitwerking van de inzet van de Europese fondsen in Noord-Nederland. Dit is ook zichtbaar in de inhoud van de houtskoolschets. Vanzelfsprekend wordt aansluiting gezocht bij reeds bestaande (inhoudelijke) uitgangspunten en afspraken, zoals vastgelegd in de human capital agenda, de innovatiecontracten, de sectorale actie agenda's en de landsdelige actie agenda's.

Doelstellingen en strategie

De visie van Noord-Nederland is de visie van Europe 2020. Kansen en uitdagingen van economische, sociale en natuurlijke aard. Het belang van samenhang en integrale coördinatie. Economische kansen die gerelateerd zijn aan Europese of zelfs mondiale maatschappelijke uitdagingen en waar de gehele regio zich aan kan verbinden.

Noord-Nederland wil de komende periode verder werken aan haar regionaal beleid. Wanneer de doelstellingen van Europe 2020 en de nieuwe Europese fondsen worden gecombineerd met de regionale visie en nationale speerpunten kan een strategie met vijf doelstellingen worden samengesteld.

- Vernieuwend, concurrerend MKB;
- Kennis en innovatiekracht;
- Groene economie;
- Sociale participatie;
- Omgevingskwaliteiten

Deze doelstellingen zijn centrale thema's in een nieuw Europees programma. Ze sluiten aan op de kenmerken van de regio geven invulling aan een 'multifund strategie', waarin de verschillende Europese fondsen op regionaal niveau vanuit één gemeenschappelijke visie worden ingezet. De samenhang tussen regionale visie en strategie en de Europe 2020 agenda is in onderstaande figuur zichtbaar.

De invulling van de multifundstrategie is een opgave in de fase van programmering. In deze houtschoolschets is de strategie uitgewerkt op basis van behoeften in de regio. Dat vertaalt zich in voorbeelden van project categorieën per doelstelling. Iedere doelstelling kan worden ondersteund met meerdere Europese fondsen, gericht op een aanpak met synergie. Per doelstelling is aangegeven welke fondsen een bijdrage kunnen leveren, inclusief een indicatie van de Europese prioriteit of thema die het beste aansluit. Zoals hiervoor beschreven is dit een basis de volgende fase, waarin scherpe keuzes moeten worden gemaakt op basis van doelstellingen, draagvlak en beschikbare budgetten.

Maatschappelijke uitdaging

De doelstelling is het stimuleren van vernieuwingsgericht MKB, inclusief bedrijven in de agrarische sector en visserij. Verbetering van het innovatief vermogen en concurrentiekracht staat centraal, gericht op behoud en creatie van duurzame werkgelegenheid en levenskwaliteit. Er wordt met name ingezet op ondernemingen die inspelen op maatschappelijke uitdagingen.

Toepassingsgericht MKB, voorbeeldprojecten:

- Ontwikkeling innovatieve producten en concepten, met name voor maatschappelijke uitdagingen, zoals vergrijzing, zorg, duurzame energie, beheer natuurlijke hulpbronnen en voedselproductie.
- Inzet financiële instrumenten voor nieuwe en vernieuwende bedrijven, in het bijzonder gericht op crossovers tussen de noordelijke clusters en maatschappelijke uitdagingen.
- Versterking internationale oriëntatie en internationale samenwerking.
- Versterking ondernemersnetwerken, uitwisseling van kennis, nieuwe samenwerkingsverbanden.
- Promotie en acquisitie voor het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid, op basis van systematische afstemming en samenwerking.
- Culturele ontwikkeling van creativiteit in samenleving en bedrijf, bijvoorbeeld gericht op de inzet van Noordelijke sterke oude ambachtelijkheid voor productie van nieuwe kwaliteitsproducten en toerisme
- Inzet van gebiedskwaliteit voor producten en diensten ten behoeve van de vrijetijdseconomie.
- Ontwikkeling en toepassing van ICT oplossingen door bedrijven in relatie tot maatschappelijke uitdagingen.
- Diversificatie ondernemerschap in agrarische sector en visserij, verbrede landbouw en toerisme, bijvoorbeeld door de ontwikkeling en vermarkting van streekeigen producten zoals Waddenproducten en zilte teelten
- Versterking van de agribusiness: hoogwaardige verwerking van akkerbouwproducten, waarbij afval, water, warmte en energiestromen van agrarische industrie en de primaire sector op elkaar worden afgestemd en worden benut voor de ontwikkeling van nieuwe agribusiness activiteiten

Sociale innovatie, voorbeeldprojecten:

- Bevorderen van ondernemersvaardigheden door bijv. coaching, trainingen, voorlichting, vooral gericht op kleine, vernieuwingsgerichte ondernemers.
- Ondersteuning van MKB voor het organiseren en starten van scholingstrajecten voor bedrijfsleven.
- Bevordering van werknemersvaardigheden door bijv. coaching, opleiding en begeleiding.

EFRO ✓	ELFPO ✓
<i>Belangrijkste thema</i> 3 – Concurrentiekracht mkb	<i>Belangrijkste prioriteit</i> 2 – Versterking concurrentievermogen en rendabiliteit
ESF ✓	EFMZV ✓
<i>Belangrijkste thema</i> 8 – Bevordering werkgelegenheid en arbeidsmobiliteit	<i>Belangrijkste prioriteit</i> 1 – Bevordering werkgelegenheid en territoriale cohesie

Maatschappelijke uitdaging

Doelstelling is het versterken van de kennispositie en innovatiekracht in Noord-Nederland, in het bijzonder op de thema's energie, healthy ageing, watertechnologie, agribusiness en sensortechnologie. Kennis wordt vertaald naar maatschappelijke en economische waarde.

Kennisontwikkeling en innovatie, voorbeeldprojecten:

- Onderzoeksinfrastructuur en –projecten die kennisinstellingen en bedrijven stimuleren om samen te werken, met name voor crossovers clusters en maatschappelijke vraagstukken.
- Versterking van kennisclusters door realisatie van incubators en andere startersfaciliteiten, gericht op verbinding van verschillende bedrijven onderling en met kennisinstellingen.
- Uitbouwen van de e-health en e-learning infrastructuur;
- Kennisdoorstroming: doorstroom kennis vanuit kennisinstellingen naar bedrijven en toepassingen.
- Kennisverspreiding, demonstratie ondernemerskwaliteiten van agrariërs met branche organisaties en onderwijs.
- Ontwikkeling van Blueports; netwerkorganisaties van visserijgerelateerde ondernemingen, kennisinstellingen en overheden

Living Lab, voorbeeldprojecten:

- Ontwikkeling van proeftuinen en ontwikkel- en testlocaties, gericht op samenwerking tussen ondernemingen, kennisinstellingen, overheden en eindgebruikers.
- Ontwikkeling van smart grids, met intelligente netwerken voor verschillende energiebronnen en andere toepassingen als water, domotica en sensorsystemen.
- Expertisecentra voor verbinding van kennis en toepassingen op het snijvlak van de noordelijke clusters, bijvoorbeeld het Carbon Competence Center en Protein Competence Center.
- Ontwikkeling- en demonstratieprojecten voor toepassing van nieuwe technologie en concepten, bijvoorbeeld via projecten als IJkaker (sensortoepassingen, watertechnologie, akkerbouw).
- Stedelijke netwerken als proeftuin voor duurzaam gebruik water, energiebesparingen, zuinig OV.

Talentontplooiing, voorbeeldprojecten;

- Opleidingsinfrastructuur bij bedrijven; gebruikmaking van faciliteiten van bedrijven voor inzet binnen onderwijs- en opleidingsprogramma's.
- Opleiding en training van (MBO+) werknemers en potentiële werknemers, gericht op noordelijke clusters en thema's.
- Verbeteren opleidingsinfrastructuur t.b.v. belangrijke thema's en de clusters; bijv. introductie onderwijsmodellen in lijn met 'Centrum Innovatief Vakmanschap' en 'Centers of Excellence'.
- Ontwikkeling van e-colleges; ontwikkeling van nieuwe opleidingen voor 'nieuwe' bedrijvigheid.
- Talentontwikkeling in doorlopende leerlijnen (Life long learning), met onderwijs op maat en interactie tussen onderwijs en bedrijfsleven/instellingen (incl. modulair onderwijs).

EFRO ✓	ELFPO ✓
<i>Belangrijkste thema</i> 1 – Onderzoek, technologische ontwikkeling, innovatie	<i>Belangrijkste prioriteit</i> 1 – Bevordering kennisoverdracht en innovatie
ESF ✓	EFMZV ✓
<i>Belangrijkste thema</i> 10 – Onderwijs, vaardigheden, leven lang leren	<i>Belangrijkste prioriteit</i> 2/3 –Innovatieve en kennisgebaseerde visserij/aquacultuur

Maatschappelijke uitdaging

Doelstelling is om verbanden te leggen tussen economische ontwikkeling enerzijds en duurzame groene groei anderzijds. Bewust en zuinig omgaan met natuurlijke hulpbronnen is een belangrijk onderwerp. Daarnaast kunnen crossovers een belangrijke bijdrage leveren aan groene en economische groei. Bijvoorbeeld binnen de kaders van een biobased economy, met relaties met agribusiness, energie, watertechnologie, chemie, sensortechnologie en gezondheidszorg.

Toepassingen voor duurzame energie en beheer van grondstoffen, voorbeeldprojecten;

- Toepassing energie-efficiënte en innovatieve oplossingen voor energiebesparing in huishoudens, bedrijven, openbare gebouwen en openbare ruimte gecombineerd met stimulering van innovatieve bedrijvigheid.
- Ontwikkeling en toepassing duurzame producten (inclusief innovatieve producten met gescheiden productie- en verwerkingsstromen).
- Mogelijkheden voor duurzame energieopwekking, zoals via zoet/zoutwater- en/of getijdencentrale, warmte-koude opslag, aardwarmte en andere innovatieve technieken.
- Cradle to Cradle productie en keten-vergroening, gericht op besparing en duurzame toepassingen in productieketen, met aandacht voor logistiek, biomassastromen, verwerking tot halffabrikaat e.d.
- Waarde creatie uit biomassa en reststromen, bijvoorbeeld voor eiwitten, biopolymeren, bio-energie of door watertechnologie te koppelen aan terugwinning van nutriënten.
- Regionale duurzame energievoorziening, voor duurzame productie en transport en met behoud van landbouw-voedsel areaal.
- Combinaties van energievoorziening met andere technologie zoals sensortechnologie (duurzamer, slimmer, goedkoper) of drinkwatervoorziening.
- Ontwikkeling van bio-grondstoffen voor fysieke producten op een regionale markt.

Vergroening landbouw & visserij, voorbeeldprojecten:

- Pilots in landelijk gebied gericht op klimaatadaptatie, onder meer door buffering van water voor noodzakelijke aanvoer van water voor de landbouw.
- Agrodeals Noord-Nederland: vergroening als centraal thema, gericht op bedrijvigheid agroindustriële complex, plant&dier (primaire landbouw/visserij) en landbouw&omgeving.
- Precisielandbouw; inzet sensortechnologie in crossover water en agrofood ('more crop per drop').
- Verbetering faciliteiten visserijhavens om in te spelen op duurzamere visserijtechnieken, alternatieve brandstoffen, e.d.
- Duurzaam bodembeheer, bijvoorbeeld door vergroting organisch stofgehalte om minder nutriënten uit te spoelen en drinkwater te behouden of door betere opvang wateroverschotten.
- Ontwikkeling van nieuwe en optimalisatie van de teelt van oude gewassen die zich zowel voor voedsel of voer, energie en/of andere toepassingen lenen.
- Technieken om biomassa uit landbouw en natuur om te zetten in hernieuwbare energie.

EFRO ✓	ELFPO ✓
Belangrijkste thema 4 – Koolstofarme economie	Belangrijkste prioriteit 5 – Koolstofarme en klimaatbestendige economie
ESF	EFMZV ✓
	Belangrijkste prioriteit 4/5 – Duurzame, hulpbronefficiënte visserij/aquacultuur

Maatschappelijke uitdaging

Investeren in menselijk kapitaal gaat hand in hand met investeren in participatie en bestrijding van sociale uitsluiting. Armoede of andere persoonlijke omstandigheden kunnen oorzaken zijn. Maar het hangt ook samen met ontwikkelingen als vergrijzing en leefbaarheid van kleine kernen in het landelijke gebied. Het zijn bij uitstek opgaven die bottom-up georganiseerd moeten worden, door of in samenwerking met de doelgroepen. Doelstelling is om participatie te bevorderen, sociaal of rechtstreeks in het arbeidsproces. Daarmee wordt ook een basis gelegd onder de regionale arbeidsmarkt en economische ontwikkeling.

Sociale inclusie, voorbeeldprojecten:

- Versterken participatie van specifieke doelgroepen aan samenleving en arbeidsproces, bijvoorbeeld door; stimuleren vrijwilligerswerk, arbeidsparticipatie.
- Gezondheidsbevordering (gezond voeden en gezond bewegen) door bewustwording (educatie en talentontwikkeling) in combinatie met maatregelen als regionale biologische teelt (incl. schoon water oplossingen).
- Netwerksamenwerking in de zorg, met goede verbindingen tussen reparatieve zorg en preventieve zorg.
- Verduurzaming van sociale en maatschappelijke structuren en voorzieningen, rekening houdend met uitdagingen zoals demografische ontwikkelingen.
- Maatschappelijke digitalisering: versterking en versnelling van ontwikkelingen door gerichte inzet van 'impact technologie' ter oplossing van allerlei maatschappelijke vraagstukken.

Sociaal-economische participatie, voorbeeldprojecten:

- Projecten (bijvoorbeeld in het kader van wijkgerichte aanpak) waarbij investeringen in fysieke omgeving samengaan met investeringen in scholing en arbeidstoeleiding van mensen met een grote afstand tot arbeidsmarkt ('social investment on return').
- Initiatieven gericht op verbeterde in/toestroom van mensen naar moeilijk vervulbare vacatures, bijvoorbeeld in land- en tuinbouw. Imagoverbetering, opleidingstrajecten.
- Opleiden van in de toekomst noodzakelijke werknemers, bij voorkeur via co-makership tussen overheid, onderwijs en groepen bedrijven in de regio.
- Stimuleren van Leven Lang Leren, onder meer met het oog op gezien de krimp in de (beroeps)bevolking en de snel veranderende omstandigheden in markten, technologie en arbeidsmarkt.

EFRO	ELFPO ✓
	<i>Belangrijkste prioriteit 6 - Sociale inclusie, armoedebestrijding en econ. ontw.</i>
ESF ✓	EFMZV ✓
<i>Belangrijkste thema 9 – Bevordering sociale inclusie en bestrijding armoede</i>	<i>Belangrijkste prioriteit 1 – Bevordering werkgelegenheid en territoriale cohesie</i>

Maatschappelijke uitdaging

De omgevingskwaliteit van Noord-Nederland is een voorwaarde voor een goed woon-, leef- en werkklimaat. Het gaat om zowel steden als het landelijke gebied, om natuur en landschap alsmede voorzieningen. Om de aantrekkingskracht van Noord-Nederland te vergroten wordt de kwaliteit van de omgeving versterkt. Dit wordt bij voorkeur gecombineerd met nieuwe oplossingen en maatregelen, die verbonden zijn aan de thema's waarop Noord-Nederland nieuwe kennis en bedrijvigheid wil ontwikkelen.

Vitale natuur en landschap, voorbeeldprojecten:

- Uitvoering landschapsonwikkelingsplannen noordelijke provincies
- Natuur en landschapsbeheer: bijvoorbeeld gericht op vermindering van stikstof(ammoniak) depositie, verwevenheid landbouw en natuur in delen als de Waddeneilanden en buitendijkse gebieden langs de IJsselmeerkust, versterking water- en milieukwaliteit EHS gebieden
- Versterking natuur- en landschapskwaliteit, onder meer ten behoeve van de vrijetijdseconomie.
- Waterbeheer: inrichting- en beheersmaatregelen voor de waterhuishouding in landbouwgebieden; waterbeheer als instrument voor meer rendement van natuur- en landschapsbeheer (bijvoorbeeld plas-dras-situaties voor versterking van het weidevogelbeheer).
- Relatie stad – platteland: inrichting stadsranden voor recreatie in en om de stad, bijvoorbeeld in combinatie met stedelijke voedselstrategieën.

Vitale voorzieningen, voorbeeldprojecten:

- Instandhouding voorzieningenniveau en leefbaarheid kleine kernen; bijvoorbeeld door toepassing van innovatieve en digitale technieken om ouderen langer thuis te laten wonen.
- Cultuurhistorie landbouw en visserij (tradities, streekeigen producten, musea), relatie met ontwikkeling toerisme.
- Verbeteren toegankelijkheid, gebruik en kwaliteit van ICT in landelijke gebieden (o.a. internetdiensten en breedband).
- Bereikbaarheid voorzieningen in stedelijke kernen en plattelandskernen.
- Herstructurering watergebonden bedrijventerreinen.

EFRO ✓	ELFPO ✓
<i>Belangrijkste thema</i> 6 – Bescherming milieu en gebruik hulpbronnen	<i>Belangrijkste prioriteit</i> 4 – Herstel, instandhouding en verbetering ecosystemen.
ESF	EFMZV ✓
	<i>Belangrijkste prioriteit</i> 4 – Duurzame en hulpbronefficiënte visserij

Bijlage: Crossovers tussen clusters Noord-Nederland

	Energie	Water	Sensortechnologie	Agrofood	Healthy Ageing	Overig
Energie						Tuinbouw → Kas als energiebron
Water	<ul style="list-style-type: none"> Energiewinning uit afvalwater Getijdenenergie Afsluitdijk 			<ul style="list-style-type: none"> Sluiten mineralen-kringloop Schoon water voor voedselproductie 		Chemie → Waterhuishouding chemiebedrijven
Sensortechnologie	Smart Energy Systems	Watermonitoring op microniveau		Precisielandbouw	<ul style="list-style-type: none"> Monitoring in zorg E-health 	
Agrofood	Biobased economy					Chemie → Biomassaproessen
Healthy Ageing				Meerwaarde van eiwitten		

Legenda

■	Enabling technology
■	Efficiency
■	Markttoetreding
■	Geen synergetische relatie

Bron: Noordelijke agenda kenniseconomie, Buck Consultants International (2011)